

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبائی

hcwconf.ir

شگفتی های اعجاز در دریای بیکران قرآن کریم

دکتر ساناز تقی پوری حاجبی^۱

^۱ مدرس مؤسسه آموزش عالی چرخ نیلوفری آذربایجان

Sanaz.taghipour56@gmail.com

چکیده

قرآن کتاب جاویدان و سرمایه عظیم بشریت است. یکی از مسائلی که اندیشمندان مسلمان را از آغاز نزول قرآن کریم به خود مشغول داشته است، موضوع تبیین وجوه اعجاز قرآن کریم است؛ برخی بر جنبه های بلاغی و لفظی تأکید کرده اند و برخی دیگر بر جنبه های معنوی و محتوایی. زیرا قرآن از حیث اعجاز وجوه متعددی دارد که پژوهش در ابعاد مختلف اعجاز این کتاب آسمانی، زمینه ساز تقوای اولیه و تثبیت آن در اعماق وجود مومنان می گردد. پژوهش حاضر با هدف بررسی جنبه های مختلف اعجاز قرآن و معرفی تعدادی از آن ها نوشته شده است.

واژه های کلیدی: اعجاز، جنبه های لفظی و بلاغی، جنبه های معنوی و محتوایی

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

مقدمه ای بر معرفت قرآن

قرآن کتابی آسمانی است که مشتمل بر فرمان پروردگار و دستور حضرت دادار است که زاییده عقول آدمی نیست بلکه به طریق وحی بر پیغمبر خاتم، محمد بن عبدالله (ص) نازل شده است. قرآن کلام خداوند یکتا و قانون اساسی اسلام و گران بهاترین گنج معرفت و خزائن علم الهی است که توسط آن، بنده مطیع ایزد منان شود و به دستور های پروردگار عارف گردد. «کِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ» کتابی است که آن را به سوی تو فرود آوردیم تا مردم را به ان پروردگارش از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون آوری به سوی راه آن شکست ناپذیر ستوده. (ابراهیم/ ۱). سنایی سروده است از چاه شور این جهان بر حبل قرآن زن دودست کای یوسف آخر بهر تست این دلو در چاه آمده (سنایی). قرآن کتاب ارشاد و هدایت است که حقایق و دستورهایی لازم زندگی برای ارتقا انسان به درجه کمال و سعادت را بیان می کند تا در اثر آن جامعه ای پدید آید که کمال مادی و معنوی را دارا باشد. در واقع قرآن کتابی علمی، دینی، اخلاقی، اجتماعی و تاریخی است که دستور های آن جامع و قوانین فردی و اجتماعی آن مستدل و منطقی و منطبق با اصول مقررات تمدن عقلی عالم در تمام ادوار و مناسب با ناموس طبیعت و موافق فطرت بشر است. نخستین نویسنده در باب اعجاز قرآن، جاحظ (م ۲۵۵ه) است که کتاب «نظم القرآن» خود را درباره یکی از وجوه اعجاز قرآن (نظم) نوشته و به دفاع از آن پرداخته است (کتاب شناسی اعجاز قرآن، ۱۳۸۰: ۱۲) [۱]. از قرون اولیه اسلامی، مفسران و دانشمندان مسلمان به تحقیق در وجه اعجاز قرآن کریم همت گمارده و وجوه مختلفی را با مصادیق و شواهد قرآنی ذکر کرده اند. بعضی از این وجوه بر جنبه های لفظی و بلاغی تأکید دارد، همانند: فصاحت و بلاغت و اسلوب و نظم. و بعضی دیگر به جنبه های معنوی همچون: اشتغال بر معارف و حقایق عالی و هدایت و راهبری بشر.

پیشینه پژوهش

از گذشته دور، اعجاز قرآن کریم ذهن اندیشمندان و محققان را به خود جلب کرده است به طوری که پژوهش های زیادی پیرامون آن صورت گرفته است. پهلوان [۲] (۱۳۸۲) به «تحقیق در وجه اعجاز قرآن کریم» پرداخته و چنین نتیجه گیری کرده است که جنبه های معنوی و محتوایی اعجاز قرآن کریم، نسبت به جنبه های بلاغی و لفظی، از اهمیت بیشتری برخوردار است و بعضی از علمای شیعه بر آن تأکید فراوان کرده اند. مودب و جلالی [۳] (۱۳۸۹) به «تحقیق بر چگونگی اعجاز علمی قرآن» پرداخته اند و چنین نتیجه گیری کرده اند که عظمت قرآن به ویژه در بعد اعجازی آن از جوانب مختلف چه در حیطة اعجاز علمی و چه اعجاز تاریخی و... قابل بررسی و کنکاش است. هر چه نسل انسان ها در ژرفای آن فرو روند، به انتهایش هرگز نخواهند رسید. زیرا دامنه

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

موضوعی و محتوایی قرآن وسیع تر از آن است که بتوان آن را درک نمود. داوری و همکاران [۴] (۱۳۹۴) به «اعجاز علمی قرآن در اندیشه آیت الله جوادی آملی» پرداخته اند. آیت الله جوادی آملی از باورمندان می باشند و در تفسیر آیات علمی قرآن هر چند به صورت تلویحی به اعجاز علمی قرآن اشاره می کنند اما پیوسته همه علوم را بر گرفته از قرآن دانسته و بر این باورند که علوم غیر دینی وجود ندارد. به عبارت دیگر منشا همه علوم اسلامی قرآن است و جامعیت و جاودانگی این کتاب مقدس و هم چنین تصریحات ائمه اطهار علیهم السلام از جهت دیگر مویدی بر وجود اعجاز علمی در قرآن است. مولودی و خلیلی [۵] (۱۳۹۴) به «تبیین اعجاز تشریحی قرآن در تفاسیر معاصر (مطالعه موردی تفاسیر المنار و نمونه)» پرداخته اند. نتیجه این که مهم ترین وجه اعجاز قرآن نه اعجاز ادبی، بلکه اعجاز تشریحی است و همه معارف الهی، اصول عقاید، احکام عبادات، قوانین، فضایل و آداب و قوانین سیاسی، مدنی و اجتماعی قرآن کریم که با شرایط همه زمان ها و مکان ها سازگار است از والاترین ابعاد اعجاز قرآن است.

بحث و بررسی

مفهوم اعجاز

واژه اعجاز در لغت از ریشه عجز به معنای درماندگی و ناتوانی و هم چنین به معنای انتهای هر چیز است (کتاب شناسی اعجاز قرآن، ۱۳۸۰: ۹). «اعجاز عبارت است از این که شخصی که ادعای منصبی از منصب های الهی می کند باید برای گواه به صدق گفتارش عملی را انجام دهد که دیگران از انجام دادن آن عاجزند. چون آن عمل به ظاهر بر خلاف قوانین خلقت و خارج از مسیر عادی و طبیعی است. انجام دادن چنین عملی را اعجاز و خود عمل را معجزه می نامند» (ترجمه البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۸۴: ۴۹) [۶].

نگاهی به جنبه های اعجاز قرآن

معجزه آماری و عددی قرآن

شکی نیست که قرآن بزرگترین معجزه پیامبر اکرم (ص) می باشد. اندیشمندان مسلمان از جنبه های گوناگونی اعجاز قرآن را بیان کرده اند. یکی از این جنبه ها اعجاز عددی قرآن است که نظریه آن در قرن اخیر از سوی قرآن پژوهان مطرح شده است. این نظریه را نخستین بار «رشاد خلیفه» مطرح کرد او به مدت سه سال در مورد نظم قرآن و جنبه های اعجازی آن با استفاده از رایانه تحقیق کرد کتاب او تحت عنوان «معجزه القرآن الکریم» در سال ۱۹۸۳ م در بیروت چاپ شد. دقت در این معجزات ریاضی ثابت

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

می کند که قرآن کتاب نوشته بشر نیست و آیات آن هم کم و زیاد نشده است. زیرا اگر کم و زیاد می شد، آمار کلمات آن و نظم بین آنها تغییر می کرد. اکنون به گوشه ای از این آمار معجزه آسا اشاره می کنیم

- ۱- تعداد کلمه "یوم" به معنای "روز" = که با ۳۶۵ روز سال متناسب است.
- ۲- تعداد کلمه "شهر" به معنای "ماه" = که با ۱۲ ماه سال متناسب است.
- ۳- تعداد کلمه "امام" در قرآن = ۱۲ مرتبه به تعداد ۱۲ امام آمده است.
- ۴- تعداد کلمه "ساعه" در قرآن = ۴۸ مرتبه که ۲۴ مرتبه با حرف اضافه و ۲۴ مرتبه بدون حرف اضافه است
- ۵- تعداد کلمه "سجده" و مشتقات آن = ۳۴ مرتبه به تعداد سجده های نمازهای واجب یک شبانه روز
- ۶- تعداد کلمه "رجل" به معنای مرد و تعداد کلمه "امراه" به معنای زن در قرآن یکسان و برابر ۲۴ مرتبه است
- ۷- تعداد کلمه "ملائکه" و تعداد کلمه "شیطان" در قرآن یکسان و برابر ۸۸ مرتبه است
- ۸- تعداد کلمه "استعاذه" به معنای پناه بردن و تعداد کلمه "ابلیس" در قرآن یکسان و برابر ۱۱ مرتبه است
- ۹- تعداد کلمه "دنیا" و تعداد کلمه "آخرت" در قرآن یکسان و برابر ۱۱۵ مرتبه است
- ۱۰- تعداد کلمه "الحیات" به معنای زندگی و تعداد کلمه "الموت" به معنای مرگ در قرآن یکسان و برابر ۱۴۵ مرتبه است
- ۱۱- تعداد کلمه "ارسل" و مشتقات آن به معنای فرستادن و تعداد کلمه پیامبر در قرآن یکسان و برابر ۲۸ مرتبه است
- ۱۲- تعداد کلمه "الرسال" به معنای پیامبران و تعداد کلمه "الناس" به معنای مردم در قرآن یکسان و برابر ۳۶۸ مرتبه است
- ۱۳- تعداد کلمه "الرغبه" به معنای شوق و امید و تعداد کلمه "الرهبه" به معنای ترس در قرآن یکسان و برابر ۸ مرتبه است
- ۱۴- تعداد کلمه "سرور" به معنای شادی و "حزن" به معنای غم در قرآن یکسان و برابر ۴ مرتبه است
- ۱۵- تعداد کلمه کلمات "حزب الله" و تعداد کلمات "حزب الشیطان" در قرآن یکسان و برابر ۳ مرتبه است

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۱۶- تعداد کلمه "الحر" به معنای گرما و تعداد کلمه "البرد" به معنای سرما در قرآن یکسان و برابر ۴ مرتبه است (اعجاز عددی و نظم ریاضی قرآن، ۱۳۷۵) [۱۷].

آیات قرآن در کنار هزاران حکمتی که در خود دارند، این معجزات ریاضی را هم در خود نهفته اند که دلیل روشن دیگری بر معجزه بودن قرآن کریم است. هم چنین موضوعات شبیه و معایر قرآن نیز به طور تساوی ذکر شده اند. از جمله، کلمه دنیا به اندازه کلمه آخرت و دو کلمه شیاطین و ملائکه به صورت مساوی در قرآن تکرار شده اند. خداوند در قرآن می فرماید: «اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ، یعنی خداوندی که کتاب را به حق و سنجیده نازل کرد» (شوری / ۱۷) در کل تمام این اطلاعات آماری در خصوص رسیدن به یک جواب است که قرآن مجید وحی خداوند است.

معجزه

معجزه امریست خارق العاده که برای اثبات حق و مقارن تحدی (دعوت به مقابله) تحقق پیدا می کند چنان که قرآن کریم از جماعتی از انبیاء عظام مانند بیرون آمدن شتر صالح (ع) از دل کوه، سخن گفتن حضرت عیسی (ع) در گاهواره و زنده شدن مردگان به دست آن حضرت و نظایر آن نقل می کند (اعجاز از نظر عقل و قرآن: ۴) [۱۸]. در قرآن کریم امور خارق العاده و معجزات حسی پیامبران گذشته را به منظور اقامه دلیل برای اثبات نبوت و اقناع منکرین آن، با بیانی صریح و قاطع و غیر قابل تأویل، نقل و توصیف کرده است تا افراد بشر بدانند که حق تعالی قادر است اراده خود را بر خلاف جریان و قوانین عادی طبیعی انجام دهد.

اعجاز قرآن

اعجاز قرآن امروزه در سه بعد مهم و اساسی مطرح می باشد: اعجاز بیانی، اعجاز علمی و اعجاز تشریحی (علوم قرآنی، ۱۳۸۳: ۳۱۵) [۱۹]. اعجاز بیانی بیشتر به جنبه های لفظی و عبارات به کار رفته و به ظرافت ها و نکته های بلاغی نظر دارد؛ گرچه در این نکته ها و ظرافت ها معنا و محتوا نقش اصلی را ایفا می کند. (همان) اعجاز علمی اشاراتی است گذرا که به برخی از اسرار طبیعت نظر دارد و به گونه تراوشی از لابه لای تعبیر قرآنی مشهود می گردد، که با مرور زمان و پیشرفت دانش و قطعیت یافتن برخی نظریه های علمی، پرده از این اشارات برداشته می شود و دانشمندان خصوصاً با پی بردن به این حقایق، قرآن را از دیدگاه اعجاز مورد ستایش و پذیرش قرار می دهند. (همان)

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

اعجاز تشریحی از جهت نوآوری های مفاهیم دینی است؛ بدین معنا که قرآن در دو قسمت معارف و احکام راهی پیموده که تا آن روز، بشریت بدان راه نیافته بود و برای ابدیت بدون راهنمایی دین، دستیابی به آن امکان پذیر نیست. هستی شناسی قرآن، فراگیر و شامل و تشریحات آن همه جانبه و کامل است و از هر دو جهت بدون هیچ گونه کاستی بر بشریت عرضه شده است. (همان)

اعجاز پرتوی از نیروی بیکران الهی

برخی از محدود اندیشان که به نوعی متأثر از گرایشات پوزیتیویستی و مادیگری محض می باشند، کوشیده اند که معجزات انبیا را نیز در قلمرو فرایندهای طبیعی توجیه نمایند و گفته اند: پیامبران در میان اقران و ابنای زمان، ذهن های دامن گستری داشته و بهره ور از دانش حساسی بوده اند که دیگران فاقد آن آگاهی بوده اند. در پرتو همین طبیعت شناسی، اسراری از جهان طبیعت را در معرض دید همگان قرار می داده اند که آنان را شگفت زده می کرده است. در حالی که این تفسیر، پنداری بیش نیست. چه این که اعجاز پیامبران صرف نظر از استناد به مبادی نفسانی و مقتضیات ارادی انبیا، مستند به اراده و اذن خاص پروردگار و امر فوق طبیعی و چیرگی ناپذیر است که این اذن در نفس ملکوتی پیامبر اثری می گذارد که قادر به خرق عادت می شود (علوم قرآنی، ۱۳۷۹: ۸۴) [۱۰]. سلامت از اختلاف و تناقض، تلاوت، اسلوب مخصوص و نظم بدیع آن، برهان بر توحید، کثرت معانی، تدبیر آن در نفوس، ثبات و پایداری آن، جامعیت اخلاق و فضیلت، احکام معتدل برای نظام و مصالح اجتماعی که مقتضی با هر زمان است، ارشاد به حقایق معارف الهیه اخبار گذشته و آینده و امور غیبی، خبر دادن از ضمائر منافقین که شمه ای از آن ها به نام مقدس چهارده معصوم (ع) در چهارده ماده بیان می شود: اول - معجزه انبیای صامت و با زمان و مکان محدود بستگی داشته و فقط نمونه ای از جلال و عظمت پروردگار بوده است به بیان دیگر امور خارق العاده ای که از پیامبران پیشین نقل شده و اخبار قطعی آن در قرآن مجید آمده در مدار معینی از زمان و مکان و در برابر عده خاصی صورت گرفته و با انقراض اعصار آنان منقرض شده است. مانند تبدیل عصای حضرت موسی (ع) به مار و اژدها. اما قرآن کریم مانند نبوت حضرت محمد مخصوص زمان و مکان معینی نبوده و جلوه ان ابدی و معجزه ایست جاودانی و عالم گیر و به همان قیافه ای که در صدر اسلام تجلی می کرده در عصر حاضر و تا قیامت موعود نیز تجلی می نماید و حتی با گذشت زمان و پیشرفت علم و دانش، بسیاری از حقایق معارف این کتاب آسمانی روشن تر از زمان سابق گردیده است. پس قرآن مجید یک حادثه زمانی نیست که با گذشت زمان از نظرها محو شود بلکه فوق زمان و بیرون از دایره حوادث زمانی است و نیز فواصل طولانی مکانی هم کمترین تأثیری در وضع اعجاز آن نداشته و به طور خلاصه معجزه ایست که مرزهای زمان و مکان را درهم شکسته و تا روز بازپسین باقی است. دوم - یکی از وجوه اعجاز قرآن، فصاحت و بلاغت آن است که همواره گویا و با آدمی تکلم می نماید زیرا از نسخ سخن و حرف است که طبیعی و فطری افراد بشر می باشد و از اوان طفولیت

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

لازمه بشر، حرف زدن و سخن گفتن است و چون کلام فصیح موجب مباحثات است و فصاحت و بلاغت در زبان عرب پیش از بعثت و هنگام ظهور اسلام به مقام شامخی رسیده بود و اعراب اصیل و خالص آن زمان از نظر سخن سرایی و نکته سنجی به درجات عالی کمال رسیده بود و آن را جزء مفاخر خود برمی شمردند. بدین سبب خداوند حکیم، قرآن کریم را که از حروفی مرکب است و بشر هم با همان حروف گفتگو می کند، به صورت کلامی صریح به زبان عربی فصیح و بلیغ نازل نموده است و برای اثبات حقانیت این نسخه حکیمانه و این که کلام پروردگار است در آیه ۸۸ سوره اسراء چنین فرموده است؛ اگر آدمیان و پریان و تمام اهل جهان فراهم آیند و پشتیبان همدیگر شوند که نظیر آن را بیاورند هرگز قادر به آوردن سوره و آیه ای مانند کلمات و آیات تابناک قرآن نمی باشند.

اعجاز بلاغی

آنان که بر اعجاز بلاغی قرآن کریم تأکید دارند، می گویند: آنچه که در همه سوره های این کتاب آسمانی وجود دارد، همان بلاغت و فصاحت محیر العقول آن است و چون قرآن کریم به آوردن سوره های به مانند آن تحدی کرده است، وجه اعجاز در تمامی سوره ها وجود دارد، در حالی که بعضی از وجوه مذکور در مبحث اعجاز در تمامی سوره ها موجود نیست. مثلاً اخبار از غیب یا آیاتی که معجزات علمی شمرده می شود، در همه سوره های قرآنی نیست. بعلاوه وجه اعجاز بایستی مورد اذعان و اعتراف اصحاب و معاصران پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله باشد، در حالی که بسیاری از معارف عالیه و اخبار علمی و غیبی قرآنی در قرون بعد به اثبات رسیده است و برای مردم آن عصر، اعجاز تلقی نمی شده است (منصور پهلوان، ۱۳۸۲: مقدمه).

حقاً ادعایی است عجیب و اعجازی عجیب تر که بیانی مرکب از کلمات باشد و در طول قرون متمادی کسی قدرت تقلید آن را نیابد و مردم فصیح البیان که رموز سخن و هنر ترکیب کلمات، نیک دانند از تقلید آن ناتوان مانند مولوی می گوید:

گفت اگر آسان نماید این به تو این چنین آسان یکی سوره بگو

جنیان و انسیان و اهل کار گو یکی آیت از این آسان بیار

سوم- اعجاز قرآن از نظر عدم تضاد و اختلاف است. تاکنون هیچ یک از دانشمندان ادعاً نکرده اند که آثار آنان از هر حیث جامع و خالی از نقص است یا کسی مانند نوشته های ایشان نمی تواند تدوین کند و بشر هر قدر تلاش کند باز هم اختلاف در گفتار و نوشته ها و آثارش دیده می شود چون نیروی عقل انسان محدود است و نمی تواند به تمام روابط حوادث احاطه پیدا کند و انسان

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

هر قدر هم که کامل باشد باز محدود است و ایمن از خطا و اشتباه نیست و به همین علت اکثر دانشمندان در مقدمه تألیفات خود متذکر می شوند که اگر در آثارشان لغزشی مشاهده شود به دیده اغماض نگریسته شود. لکن قرآن مجید در کمال قدرت و آشکارا ادعا می کند که عاری از اختلاف و تناقض است و در آیه ۸۲ سوره نساء چنین تصریح شده است: أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا « آیا در [معانی] قرآن نمی اندیشند اگر از جانب غیر خدا بود قطعاً در آن اختلاف بسیاری می یافتند » لذا عدم اختلاف و تناقض در سراسر این کتاب آسمانی از حیث لفظ و معنی و اخبار و احکام و... نیز یکی از وجوه اعجاز قرآن به شمار می رود. باید توجه داشته باشید که این کتاب (قرآن) با آن همه عظمت و اعجاز که در مورد آن گفته شده، توسط پیامبری آورده شد که سواد خواندن و نوشتن نمی دانست، نیز تا بدان زمان هیچ سخنی مانند آن نگفته و به مکتب نیز نرفت.

نگار من که به مکتب نرفت و خط ننوشت به غمزه مسئله آموز صد مدرس شد

شاید بدیهی ترین دلیل بر اعجاز قرآن این باشد که معاصران پیامبر (ص) و حتی اقوامی که تا به امروز روی کار آمدند با تمام کوشش ها و تلاش هایی که به کار بستند، از آوردن آیه ای نظیر قرآن عاجز ماندند و نتوانستند اقدامی علیه آیات قرآن انجام دهند. زیرا چنین کاری اصولاً از دست بشر ساخته نیست. چهارم - قرآن اسلوب خاصی دارد و سبک آن با هیچ یک از سبک های معمول میان اعراب اعم از خطابه، رجز و شعر تناسب ندارد و اواخر آیات شریفه قرآن مجید یا متشاکل یا متقارب است قرآن، فرقان، الکتاب و مُصَحَّف از مشهورترین نام های قرآن است. قرآن ۱۱۴ سوره و بیش از ۶۰۰۰ آیه دارد و به ۳۰ جزء و ۱۲۰ حزب تقسیم شده است. در قرآن، از موضوعاتی چون توحید، معاد، غزوات پیامبر اسلام (ص)، داستان های انبیاء، اعمال شرعی دین اسلام، فضایل و رذایل اخلاقی و مبارزه با شرک و نفاق، سخن به میان آمده است از جمله اواخر آیات سوره فاتحه الکتاب، متشاکل و اواخر سوره بروج (مُوعود - مشهود - أخذود - وقود - فُعود) متقارب است و به همین لحاظ گروهی، وجه اعجاز را اسلوب مخصوص و نظام بدیع آن دانسته اند و گویند گرچه قرآن به سبک نظم و نثر نیست ولی جمیع نکات و محسنات نظمی و نثری در آن جمع است و اگر یک حرف در متن قرآن اضافه یا حذف شود آن را ناموزون سازد و شکوه خاص خود را از دست بدهد و بدیهی است که این نوع فصاحت با اسلوب و سیاق خاص در قوه افراد بشر نمی باشد. پنجم - بشر در طول زندگی خود حالات مختلفی دارد مانند غم و شادی، فقر و غنا، شکست و پیروزی، جوانی و پیری که این حالات گوناگون در گفته ها و نوشته هایش تأثیر می گذارد به دیگر بیان آدمی در طول زندگی در اثر حالات و حوادث مختلف طبعاً معنویات و گفتارش دگرگون می شود. اما قرآن کریم با این که به مدت ۲۳ سال به تدریج در سفر و حضر، هنگام روز و شب، در جنگ و صلح، در ایام امن و خوف و روزهای سختی و غلبه و به مناسبت حوادث و وقایع مختلف نازل

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

شده، لحن سخن و جمله های آن متین و محکم است و از نمایش حالات گوناگون روانی اثری نیست و این خود دلیل دیگرست که قرآن مجید کلام پروردگار یکتا و سیاق گفتار از خالق سبحان است. ششم- اعجاز قرآن از نظر تلاوت که با گذشت زمان، گرد فرسودگی بر صفحه کلام دلپذیرش نمی نشیند و دست تحول و تکامل به دامان آن نمی رسد و با تکرار و خواندن بسیار کهنه نمی شود و خواننده و شنونده از خواندن و شنیدن آن خسته و ملول نمی گردد. اثر وضعی این کلام آسمانی و آهنگ دلنشین آن آدمی را مجذوب خود ساخته و هر چه بیشتر قرائت شود بر صفای باطن بیفزاید و رغبت خواننده افزایش یابد و بارقه ای از نور علم و دانش بر دل وی بتابد اما در کتاب های دیگر هر قدر شیرین و جذاب و دارای مطالب گوناگون علمی باشد در تکرار چنین اثری ندارد. از امام صادق (ع) پرسیدند: چرا قرآن مجید همیشه باطراوت است و هر قدر بیشتر خوانده شود و در آن دقت و بحث گردد بیش از پیش جلب توجه می کند؟ فرمودند که خداوند سبحان قرآن را برای زمان و مکان خاصی قرار نداده است و لذا در هر زمانی تازه و تا دامنه قیامت باطراوت است. هفتم- اعجاز قرآن از نظر کثرت معانی: قرآن کریم با عبارات کوتاه، معانی بلندی دربر دارد که در اعماق دل انسان نفوذ می کند و روح را سرشار از اعجاب و حیرت می سازد و افکار و عقول را در برابر خود وادار به تعظیم می کند و با تکرار مطالعه آن، معانی و مفاهیم تازه ای در هر بار برای خواننده حاصل می شود و زیبایی الفاظ و جمله های دل انگیزش در قالب معانی پر بار گواهی می دهد که از مبدائی مافوق افکار انسانی سرچشمه گرفته است. در سراسر قرآن یک کلمه سست که بتوان به کلمه دیگری مبدلش کرد به طوری که کلام از قوت نیفتد، یافت نمی شود و همین ترکیب کلمات بدون توجه به معانی، اعجاز دیگری است و کلمات قرآن چنان به هم پیوسته است که استماع آن از لحاظ هم آهنگی و روانی گویی نغمه فرشتگان است و وجد و طرب معنوی که برای شنوندگان قرآن از صوت آن حاصل می شود، نتیجه همین ترکیب عجیب و حیرت انگیز است. حضرت علی (ع) در خطبه ۱۸ نهج البلاغه این باره می فرماید: *إِنَّ الْقُرْآنَ ظَاهِرُهُ أُنِيقٌ وَ بَاطِنُهُ عَمِيقٌ لَا تُفْنَى عَجَابُهُ وَ لَا تَنْقَضِي غَرَابُهُ* «بدرستی که قرآن ظاهری زیبا و باطنی عمیق دارد شگفتیهایش پایان ندارد و غرائب و تازگیهایش تمام نمی شود». هشتم- دسته ای وجه اعجاز قرآن را تأثیر آن در نفوس خوانندگان می دانند و می گویند آیات الهی و نغمه های روحانی آن تمام لهجه ها و لغت های عرب را که یگانه وسیله افتخار آن ها بود تحت الشعاع قرار داد و در آینه طبیعتشان منعکس گردید و تلاش مخالفان را نیز درهم شکست و همچنین کسانی که خود را تزکیه کرده و از کدورات عالم طبیعت اجتناب نمایند، خواندن و شنیدن آیات قرآن چنان تأثیری در نفوس آنان می نماید که از گفته دیگران حاصل نمی شود. نهم- اعجاز قرآن از نظر ثبات و پایداری آن: مرور زمان و حوادث عالم و اختلاف زبان و نژاد بشر و جنگ هایی که از صدر اسلام تاکنون بر علیه قرآن و اسلام انجام شده است و کتاب ها و مقاله هایی که از سوی فرقه های مختلف نگارش یافته است و همچنین تبلیغات زهرآگین دشمنان اسلام هیچ کدام در این کتاب

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

آسمانی تأثیری ننموده و مانع نشر و ارشاد آن نگردیده است بلکه همچنان پایدار و تا روز قیامت باقی است و هیچ قدرتی توانایی از بین بردن آن را نخواهد داشت چرا که قادر متعال حافظ آن است: *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* «بی تردید ما این قرآن را به تدریج نازل کرده ایم و قطعاً نگهبان آن خواهیم بود» (حجر ۹/ دهم) - اعجاز قرآن از نظر برهان بر توحید: به طور کلی قرآن مجید برای اثبات صانع و اصل یکتاپرستی و نبوت و معاد دلایلی دارد که مخصوص به خود آن است و با این که در علم فلسفه و علم کلام نیز یگانگی پروردگار ثابت می شود لکن با طرز خاصی که قرآن کریم خدا را ثابت می کند، متفاوت است. بنابراین شاهراه وصول به اثبات پروردگار یکتا و تحقیق دین، همانا قرآن است. یازدهم - قرآن به نص آیات شریفه آن، بهترین راهنمای بشر است و انسان را به راست ترین راه ها دلالت می کند و در هر زمانی حجت باقیه است و انسان با ارشاد قرآن می تواند نقص های خود را رفع نماید بنابراین هدایت و رهبری نیز یکی از وجوه اعجاز قرآن است چنان که در آیه ۴۹ سوره قصص تصریح شده: *قُلْ فَأَتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ*. بگو: «اگر راست می گوئید [که تورات و قرآن از سوی خدا نیست]، کتابی هدایت بخش تر از این دو از نزد خدا بیاورید، تا از آن پیروی کنم!» همچنین در آیه ۹ سوره اسراء می فرماید: *إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا* «همانا این قرآن (خلق را) به راست و استوارترین طریقه هدایت می کند و اهل ایمان را که نیکوکار باشند به اجر و ثواب بزرگ بشارت می دهد». دوازدهم - برخی گویند قرآن کریم شامل اخبار گذشته و آینده و امور غیبی است که این نیز از دلایل معجزه بودن آن است. اخبار گذشته قرآن مانند قصه اصحاب کهف، اخبار ذوالقرنین، داستان حضرت ابراهیم خلیل الله، قصه حضرت یوسف و موسی و سایر انبیاء که هر یک از آن ها بهترین سرمشق راه سعادت و مایه عبرت گروندگان به دین اسلام است. اخبار آینده قرآن مانند خبر شکست دشمنان اسلام در جنگ بدر و فتح سرزمین مکه و غلبه رومیان بر پارسیان و امثال آن که تماماً به وقوع پیوسته است. سیزدهم - خبر دادن از ضمائر و خبث باطن کفار و منافقین نیز یکی از وجوه اعجاز قرآن است. مانند ساختن مسجد ضرار که به دستور ابوعامر راهب نصرانی به وسیله دوازده نفر از منافقان به منظور لجاج، عناد و ضرر رساندن به مسلمانان و قیام آن ها علیه دین اسلام و تفرقه میان مومنان بنا شده بود و نبی اکرم به وحی الهی از نیت پلید آن ها مطلع گردید و دستور انهدام این مرکز فساد و محل اجتماع منافقان را صادر فرمود. (توبه/ ۱۰۷) همچنین داستان اصحاب عقبه که هنگام مراجعت پیامبر اسلام از جنگ تبوک، قصد هلاک آن حضرت را داشت که شناخته شد و نقشه آن ها نقش بر آب شد. (توبه/ ۷۴) چهاردهم - اعجاز علمی قرآن: الف - مراحل آفرینش انسان و اعجاز علمی قرآن آیات زیادی در قرآن کریم از مراحل آفرینش انسان صحبت می کند که این آیات مورد شگفتی بسیاری از صاحب نظران و متخصصان علم پزشکی تا قرن ها پس

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبائی

hcwconf.ir

از عهد نزول قرآن بوده است و صاحب نظران این آیات را دلیلی بر اعجاز علمی و بلاغی قرآن می دانستند، بنابراین آیات مربوط به آفرینش انسان از آغاز شکل گیری جنین تا زمان تولد نوزاد را می توان این چنین تقسیم بندی کرد:

۱. مرحله خاک (خاک - گل)
۲. مرحله آب (آب - آب گرم - آب پست)
۳. مرحله منی (نطفه از منی)
۴. مرحله نطفه مخلوط (لقاح نطفه)
۵. مرحله خون (خون بسته)
۶. مرحله پاره گوشت
۷. مرحله تنظیم، تصویر و تشکیل
۸. مرحله استخوان بندی (تشکیل استخوان)
۹. مرحله رویاندن گوشت بر استخوان
۱۰. مرحله آفرینش جنس جنین (مذکر یا مؤنث)
۱۱. مرحله آفرینش روح و دمیدن آن در بدن انسان
۱۲. مرحله ولادت طفل
۱۳. مرحله بلوغ
۱۴. مرحله پیری
۱۵. مرحله پایان حیات (مرگ)

برخی مفسرین این مراحل را در هفت مرحله خلاصه می کنند.

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

در واقع، آیات قرآن کریم به صورت موجز، خلاصه و در چند کلمه اعجازآمیز به حقایق آفرینش انسان اشاره می‌کند، این در حالی است که بشر زمان زیادی را صرف کرده تا این حقایق را کشف کند.

ب- اعجاز علمی قرآن در جهان آفرینش

در زیر ۱۴ اعجاز علمی قرآن در تفسیر نمونه از آیت الله العظمی مکارم شیرازی را بیان می‌کنیم.

۱- تزیین آسمان با ستارگان

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَكِبِ (الصفات/ ۶)؛ «در حقیقت، ما آسمان نزدیک را با زیور سیارات آراستیم». فرضیه‌ای که در آن زمان بر افکار و دانشمندان حاکم بود می‌گفت فقط آسمان بالا (آسمان هشتم طبق فرضیه بطلمیوس) آسمان ستارگان ثوابت است. ولی چنان که می‌دانیم، بطلان این فرضیه اثبات شده و عدم پیروی قرآن از فرضیه نادرست مشهور آن زمان، خود معجزه زنده‌ای از این کتاب آسمانی است (تفسیر نمونه، ۱۷/۱۹). [۱۱] نکته جالب دیگر اینکه از نظر علم امروز مسلم است که چشمک زدن زیبای ستارگان به خاطر قشر هوایی است که اطراف زمین را فرا گرفته و آنها را به این کار و این با تعبیر «السماء الدنيا»؛ (آسمان پایین) بسیار مناسب است، اما در بیرون جو زمین، ستارگان حالت زیبای چشمک زنی را ندارند.

۲- جایگاه و مسیر مشخص ستارگان

فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ (واقعہ/ ۷۵ و ۷۶)؛ «و به جایگاه ستارگان، سوگند یاد می‌کنم! و مسلماً، آن سوگند بزرگی است، اگر (بر فرض) بدانید!». امروزه برای ما روشن شده است که ستارگان آسمان هر کدام جایگاه مشخصی دارد و مسیر و مدار آنها که طبق قانون جاذبه و دافعه تعیین می‌شود، بسیار دقیق و حساب شده است. سرعت سیر هر کدام از آنها با برنامه معینی انجام می‌پذیرد. این مسأله گرچه در کرات دور دست دقیقاً قابل محاسبه نیست، اما در منظومه شمسی که خانواده ستارگان نزدیک به ما را تشکیل می‌دهد، دقیقاً مورد بررسی قرار گرفته و نظام مدارات آنها به قدری دقیق و حساب شده است که انسان را به شگفتی وا می‌دارد. هنگامی که به این نکته توجه کنیم که طبق گواهی دانشمندان تنها در کهکشان ما حدود یک هزار میلیون ستاره وجود دارد و در جهان، کهکشان‌های زیادی موجود است که هر کدام مسیر خاصی دارد، به اهمیت این سوگند قرآن بیشتر پی می‌بریم. هم‌چنین دانشمندان فلکی معتقدند این ستارگان که تعداد آنها بیش از میلیاردها عدد است، فقط قسمتی از آنها را با چشم غیرمسلح می‌توان دید و قسمت بسیار بیشتری را جز با تلسکوپ‌ها نمی‌توان دید. حتی قسمتی از آنها با تلسکوپ هم دیده‌شدنی نیست، بلکه فقط با وسائل خاصی می‌توان از آنها عکس‌برداری کرد و همه اینها در مدار مخصوص خود شناورند و هیچ

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

احتمال نیز وجود ندارد که یکی از آنها در حوزه جاذبه ستاره دیگری قرار گیرد یا با ستاره دیگری تصادف کند. در واقع، چنین تصادفی همانند این است که فرض کنیم یک کشتی اقیانوس پیما در دریای مدیترانه با کشتی دیگری در اقیانوس کبیر تصادف کند، در حالی که هر دو کشتی به یکسو و با سرعت واحدی در حرکتند. چنین احتمالی اگر محال نباشد، لاقلاً بعید است. با توجه به این اکتشافات علمی از وضع ستارگان اهمیت سوگند بالا بیشتر روشن می‌گردد؛ از این رو، آیه بعد می‌افزاید: **وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّوَعْلَمُونَ عَظِيمٌ** (واقعۀ ۷۶)؛ «و مسلماً، آن سوگند بزرگی است، اگر (بر فرض) بدانید!» این آیه به خوبی گواهی می‌دهد که علم و دانش بشر در آن زمان این حقیقت را به طور کامل درک نکرده بود و این خود که در عصری که شاید هنوز عده‌ای می‌پنداشتند ستارگان میخ‌های نقره‌ای هستند که بر سقف آسمان کوبیده شده‌اند، یک اعجاز علمی قرآن به شمار می‌رود. یک چنین بیانی، آن هم در محیطی که به حق محیط جهل و نادانی بود، محال است از یک انسان عادی صادر شود (همان، ۲۳ / ۲۶۵).

۳- حرکت دورانی و جریانی خورشید

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ (یس / ۳۸-۴۰)؛ «و خورشید که تا قرارگاهش روان است؛ این اندازه‌گیری (خدای) شکست‌ناپذیر داناست * و ماه را برایش منزلگاه‌هایی قرار دادیم، تا این که هم‌چون شاخک دیرینه [قوسی شکل زرد رنگ] بر گردد * نه خورشید برایش سزاوار است که ماه را دریابد، و نه شب بر روز پیشی گیرنده است؛ در حالی که هریک در مداری شناورند». آن روز که این آیات نازل شد، فرضیه هیأت بطلمیوس با قدرت هر چه تمام بر محافل علمی حاکم بود. طبق این فرضیه، اجرام آسمانی به خودی خود گردشی نداشتند، بلکه در دل افلاک که اجسامی بلورین و همچون طبقات پوست پیاز روی هم متراکم بودند، میخکوب شده بودند و حرکت آنها تابع حرکت افلاکشان بود؛ بنابراین، در آن روز نه شناور بودن خورشید مفهومی داشت و نه حرکت طولی و جریانی آن، اما بعد از فرو ریختن پایه‌های فرضیه بطلمیوس در پرتو کشفیات قرون اخیر و آزاد شدن اجرام آسمانی از قید و بند افلاک بلورین، این نظریه قوت گرفت که خورشید در مرکز منظومه شمسی ثابت و بی‌حرکت است و تمام منظومه شمسی پروانه‌وار به گرد آن می‌چرخند (همان: ۱۸/۳۸۸).

۴- حرکت زمین

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ (نمل / ۸۸)؛ «کوه‌ها را می‌بینی و آنها را ساکن و جامد می‌پنداری، در حالی که مانند ابر در حرکتند. این صنع و آفرینش خداوندی است که همه چیز را متقن

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبائی

hcwconf.ir

آفریده است. او از کارهایی که شما انجام می‌دهید، آگاه است». قرآن در این آیه به مسأله مبدأ و معاد و نشانه‌های قدرت و عظمت خداوند در عالم هستی و همچنین حوادث رستاخیز پرداخته است. بسیاری از مفسران معتقدند این آیه به حوادث آستانه رستاخیز اشاره دارد؛ چرا که می‌دانیم در پایان این جهان و آغاز جهان دیگر، زلزله‌ها، انفجارها و دگرگونی‌های عظیم واقع می‌شود و کوه‌ها از هم متلاشی می‌گردند. این نکته در بسیاری از سوره‌های آخر قرآن صریحاً آمده است. قرار گرفتن این آیه در میان آیات رستاخیز، دلیل و گواه این تفسیر است، ولی قراین فراوانی در آیه وجود دارد که تفسیر دیگری را تأیید می‌کند و آن اینکه آیه فوق از قبیل آیات توحید و نشانه‌های عظمت خداوند در همین دنیا است و به حرکت کره زمین که برای ما محسوس نیست، اشاره می‌کند. در توضیح این تفسیر، مطالب زیر جالب توجه است: ۱. آیه می‌گوید: گمان می‌کنی کوه‌ها جامد و ساکنند، در حالی که همچون ابر در حرکتند. معلوم است این تعبیر با حوادث آغاز رستاخیز سازگار نیست؛ چرا که این حوادث به قدری آشکار است که به تعبیر قرآن از مشاهده آنها مادران کودکان شیرخوار خود را فراموش می‌کنند و زنان باردار سقط جنین می‌نمایند و مردم از شدت وحشت همچون مستانند، در حالی که مست نیستند. ۲. تشبیه به حرکت ابرها متناسب حرکات یکنواخت و نرم و بدون سر و صداست نه انفجارهای عظیمی که صدای رعدآسایش، گوش‌ها را کر می‌کند. ۳. تعبیر بالا نشان می‌دهد، در عین اینکه کوه‌ها ظاهراً ساکنند، در واقع، در همان حال به سرعت حرکت می‌کنند؛ یعنی آیه دو حالت از یک شیء را در آن واحد بیان می‌کند. ۴. تعبیر به اتقان که به معنی منظم ساختن و محکم نمودن است نیز تناسب با زمان برقراری نظام جهان دارد، نه زمانی که این نظام فرو می‌ریزد و متلاشی و ویران می‌گردد. ۵. جمله *إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ* مخصوصاً با توجه به اینکه «تفعلون» فعل مضارع است، نشان می‌دهد که مربوط به این دنیا است؛ چرا که می‌گوید: او از اعمالی که شما در حال و آینده انجام می‌دهید با خبر است؛ لذا اگر مربوط به پایان این جهان بود، می‌بایست گفته شود «ما فعلتم» (کاری که انجام دادید). از مجموع این قراین دقیقاً چنین استفاده می‌شود که این آیه یکی دیگر از عجایب آفرینش را بیان می‌کند. نتیجه‌ای که از تفسیر آیه می‌گیریم، این است که این کوه‌ها که ما آنها را ساکن می‌پنداریم، با سرعت زیاد در حرکتند. مسلماً حرکت کوه‌ها بدون حرکت زمین‌های دیگر که به آنها متصل است، معنی ندارد و به این ترتیب معنی آیه چنین می‌شود که زمین با سرعت حرکت می‌کند، همچون حرکت ابرها. طبق محاسبات دانشمندان امروز سرعت سیر حرکت زمین به دور خود نزدیک به ۳۰ کیلومتر در هر دقیقه است و سرعت سیر آن در حرکت انتقالی به دور آفتاب از این هم بیشتر است. اینکه چرا قرآن کوه‌ها را مرکز بحث قرار داده، شاید بدین جهت است که کوه‌ها از نظر سنگینی و وزن و پا بر جایی ضرب‌المثل‌اند و برای تشریح قدرت خداوند نمونه خوبی هستند؛ زیرا آنجا که کوه‌ها با این عظمت و سنگینی به فرمان خدا (همراه زمین) حرکت کنند، قدرت او بر هر چیز به ثبوت می‌رسد. به هر حال، آیه مورد نظر از معجزات علمی قرآن است؛ زیرا می‌دانیم نخستین دانشمندانی که حرکت کره زمین را کشف کردند، گالیله ایتالیایی و کپرنیک لهستانی بودند که در اواخر قرن ۱۶ و اوایل

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

قرن ۱۷ م. این عقیده را بر ملا کردند، هر چند ارباب کلیسا به شدت آنها را محکوم کرده، تحت فشار گذاشتند. با این حال می‌بینیم که قرآن مجید حدود یک‌هزار سال قبل از آن دو، پرده از روی این حقیقت برداشت و حرکت زمین را به صورت فوق به عنوان یک نشانه توحید مطرح ساخت (همان، ۱۵ / ۵۶۳)

۵ - قانون جاذبه

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدِيرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ (رعد/ ۲)؛ «خدا کسی است که آسمان‌ها را، بدون ستون‌هایی که آنها را ببینید، برافراشت؛ سپس بر تخت (جهان‌داری) تسلط یافت؛ و خورشید و ماه را رام ساخت هر کدام تا سرآمد معینی روان‌اند. کارها را تدبیر می‌کند؛ آیات (و نشانه‌های خود) را شرح می‌دهد؛ تا شاید شما به ملاقات پروردگارتان یقین پیدا کنید». این آیه با توجه به حدیثی که در تفسیر آن وارد شده است، پرده از روی یک حقیقت علمی برداشته که در زمان نزول آیات بر کسی آشکار نبود؛ چرا که در آن زمان گمان می‌کردند آسمان‌ها به صورت کراتی تو در تو همانند طبقات پیاز روی هم قرار دارند و چنین کراتی طبعاً هیچ کدام معلق و بی‌ستون نیست، بلکه هر کدام بر دیگری تکیه دارد، ولی حدود هزار سال بعد از نزول این آیات، علم و دانش بشر به اینجا رسید که افلاک پوست پیازی، به کلی موهوم است و آنچه واقعیت دارد، این است که کرات آسمان هر کدام در مدار و جایگاه خود معلق و ثابتند بی‌آنکه تکیه‌گاهی داشته باشند و تنها چیزی که آنها را در جای خود ثابت می‌دارد، تعادل قوه جاذبه و دافعه است که یکی با جرم این کرات ارتباط دارد و دیگری به حرکت آنها. این تعادل جاذبه و دافعه به صورت یک ستون نامریی، کرات آسمان را در جای خود نگه داشته است. حدیثی که از امیر مؤمنان علی ۷ در این زمینه نقل شده، بسیار جالب است. طبق این حدیث امام فرمود: «هذه النجوم التي في السماء مدائن مثل المدائن التي في الارض مربوطة كل مدينة الى عمود من نور!؛ این ستارگانی که در آسمانند، شهرهایی هستند همچون شهرهای روی زمین که هر شهری با شهر دیگر (هر ستاره‌ای با ستاره دیگر) با ستونی از نور مربوط است» (بحارالانوار، ۵۵ / ۹۱). [۱۲] آیا تعبیری روشن‌تر و رساتر از ستون نامریی یا ستونی از نور در افق ادبیات آن روز برای ذکر امواج جاذبه و تعادل آن با نیروی دافعه پیدا می‌شد؟ سپس می‌فرماید: خداوند بعد از آفرینش این آسمان‌های بی‌ستون که نشانه بارز عظمت و قدرت بی‌انتهای اوست، بر عرش استیلا یافت؛ یعنی حکومت عالم هستی را به دست گرفت (تفسیر نمونه، ۱۰ / ۱۱۱).

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

۶- آماده شدن زمین برای زراعت به وسیله باران

لَيَنْظُرَ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا وَعِنَبًا وَقَضْبًا (عبس/ ۲۴- ۲۸)؛ «و انسان باید به غذایش نظر کند؛ که ما آب را با بارشی فرو ریختیم؛ سپس زمین را کاملاً شکافتیم؛ و در آن دانه (ها) رویاندیم؛ و (نیز) انگور و سبزی». در آغاز، سطح زمین را قشر عظیمی از سنگ‌ها پوشانده بود. باران‌های سیلابی پی در پی فرو باریدند و سنگ‌ها را شکافتند. ذرات آن را جدا کردند و در قسمت‌های گود زمین گسترده و به این ترتیب توده خاک قابل زراعت تشکیل شد و هم اکنون نیز سیلاب‌ها قسمتی از آنها را در خود حل کرده، به دریا می‌ریزند. اما خاک‌های جدیدی که به وسیله برف و باران مجدداً تشکیل می‌شود، جای آن را می‌گیرد و گرنه انسان گرفتار کمبود خاک زراعتی می‌شد. به این ترتیب آیه اشاره به یکی از معجزات علمی قرآن است که نشان می‌دهد اول باران‌ها فرو می‌بارند و سپس زمین‌ها شکافته می‌شوند و آماده زراعت می‌گردند. نه تنها در روزهای نخست این عمل صورت گرفته که امروز نیز ادامه دارد (همان: ۲۶ / ۱۴۸)

۷- زوجیت در گیاهان

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلُ النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (رعد/ ۳)؛ «و او کسی است که زمین را گسترانید؛ و در آن [کوه‌های] استوار و جوی‌ها قرار داد؛ و از همه محصولات، در آن، یک جفت دوتایی قرار داد؛ روز را به شب می‌پوشاند؛ قطعاً در آن [ها] نشانه‌هایی است برای گروهی که تفکر می‌کنند». عبارت وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ اشاره دارد به اینکه میوه‌ها موجودات زنده‌ای هستند که دارای نطفه‌های نر و ماده می‌باشند که از طریق تلقیح، بارور می‌شوند. در قرآن مجید آیات فراوانی است که پرده از روی یک سلسله اسرار علمی که در آن زمان از چشم دانشمندان پنهان بوده، برداشته است که این خود نشانه‌ای از اعجاز و عظمت قرآن است و محققانی که در باره اعجاز قرآن بحث کرده‌اند، غالباً به قسمتی از این آیات اشاره نموده‌اند (همان، ۱۰ / ۱۱۹)

۸- رستاخیز انرژی‌ها

الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِّنْهُ تُوقِدُونَ (یس/ ۸۰)؛ «(همان) کسی که برای شما از درخت سبز، آتشی قرار داد و شما در هنگام (نیاز) از آن (آتش) می‌افروزید». قرآن می‌گوید: آن خدایی که می‌تواند از این درختان سبز آتش بیرون بفرستد، قدرت دارد که بر مردگان لباس حیات بپوشاند. آب و آتش دو چیز متضاد است. کسی که می‌تواند آنها را در کنار هم قرار دهد، این

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

قدرت را دارد که حیات را در کنار مرگ و مرگ را در کنار حیات قرار دهد! آفرین بر آن هستی آفرین که آتش را در دل آب و آب را در دل آتش نگاه می‌دارد. مسلماً برای او پوشانیدن لباس زندگی بر اندام انسان‌های مرده کار مشکلی نیست. (همان: ۴۶۳/۱۸)

۹- تشکیل تمام اجسام از اتم

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ (اخلاص / ۲-۱)؛ «بگو: خدا یکتاست، خدای همواره مقصود» در حدیثی می‌خوانیم که محمد بن حنفیه از امیر مؤمنان علی ۷ درباره «صمد» سؤال کرد حضرت (۷) فرمود: تأویل صمد آن است که او نه اسم است و نه جسم؛ نه مانند و نه شبیه دارد و نه صورت و نه تمثال؛ نه حد و حدود؛ نه محل و نه مکان؛ نه کیف و نه این اینجا و نه آنجا؛ نه پر است و نه خالی؛ نه ایستاده است و نه نشسته؛ نه سکون دارد و نه حرکت؛ نه ظلمانی است نه نورانی؛ نه روحانی است و نه نفسانی و در عین حال هیچ محلی از او خالی نیست و هیچ مکانی گنجایش او را ندارد؛ نه رنگ دارد و نه بر قلب انسانی خطور کرده و نه بو برای او موجود است. همه اینها از ذات پاکش منتفی است. این حدیث به خوبی نشان می‌دهد که «صمد» مفهوم بسیار جامع و وسیعی دارد که هر گونه صفات مخلوقات را از ساحت مقدسش نفی می‌کند؛ چرا که اسم‌های مشخص و محدود و هم‌چنین جسمیت، رنگ، بو، مکان، سکون، حرکت، کیفیت، حد و حدود و مانند اینها، همه از صفات ممکنات و مخلوقات است، بلکه غالباً اوصاف جهان ماده است و می‌دانیم خداوند از همه اینها برتر و بالاتر است (همان: ۴۴۰/۲۷).

۱۰- زندگی اجتماعی زنبور عسل

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهِنَّ شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (نحل / ۶۸-۶۹)؛ «و پروردگارت به زنبور عسل وحی (= الهام غریزی) نمود که «از بخشی از کوه‌ها و از درختان و از آنچه داربست می‌کنند، خانه‌هایی برگزین سپس از همه محصولات بخور و راه‌های پروردگارت را فروتنانه بیما». از شکم‌هایشان نوشیدنی (= عسل) بیرون می‌آید که رنگ‌هایش متفاوت است [و] در آن برای مردم درمانی است؛ قطعاً، در آن [ها] نشانه‌ای است برای گروهی که تفکر می‌کنند» در اینجا قرآن پیرامون نعمت‌های مختلف الهی و بیان اسرار آفرینش، از زنبور عسل (نحل) و سپس خود عسل سخن به میان می‌آورد، اما در شکل یک مأموریت الهی و الهام مرموز که نام وحی بر آن گذارده شده است. امروزه زندگی زنبوران عسل دقیقاً از طرف دانشمندان مورد بررسی عمیق قرار گرفته، ثابت شده است که این حشره شگفت‌انگیز آن چنان تمدن و زندگی اجتماعی شگفت‌انگیزی دارد که از جهات زیادی بر تمدن انسان و زندگی اجتماعی او پیشی گرفته است. البته کمی از زندگی شگرفش در گذشته روشن بوده، ولی هرگز مثل

اولین همایش ملی علوم انسان در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

امروز ابعاد مختلف آن، که هر یک از دیگری عجیب تر است، شناخته نشده بود. قرآن به طرز اعجاز آمیزی با کلمه وحی به این موضوع اشاره کرده است تا این واقعیت را روشن سازد که زندگی زنبوران عسل را هرگز نباید با انعام و چهار پایان و مانند آنها مقایسه کرد و شاید همین انگیزه‌ای شود که به درون جهان اسرار آمیز این حشره عجیب گام بگذاریم و به عظمت و قدرت آفریدگارش آشنا شویم (همان، ۱۱/۲۹۶)

۱۱- آفرینش انسان از علق

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ (علق / ۲)؛ «انسان را از خون بسته‌ی آویزان آفرید». «علق» در اصل به معنی چسبیدن به چیزی است و لذا به خون بسته و هم‌چنین به زالو که برای مکیدن خون به بدن می‌چسبد، «علق» گفته‌اند. از آنجا که نطفه بعد از گذراندن دوران نخستین در عالم جنین، به شکل قطعه خون بسته چسبنده‌ای در می‌آید که در ظاهر بسیار کم ارزش است، قرآن مبدأ آفرینش انسان را همین موجود ناچیز می‌شمرد تا قدرت‌نمایی عظیم پروردگار روشن شود که از موجودی چنان بی‌ارزش، مخلوقی چنان پر ارزش آفریده است. بعضی نیز گفته‌اند: منظور از علق در اینجا گل آدم است که آن هم حالت چسبندگی داشت. بدیهی است خدایی که این مخلوق عجیب را از آن قطعه گل چسبنده به وجود آورد، شایسته هر گونه ستایش است. گاه علق را به معنی موجود صاحب علاقه دانسته‌اند که اشاره‌ای است به روح اجتماعی انسان و علقه انسان‌ها به همدیگر که در حقیقت، پایه اصلی تکامل بشر و پیشرفت تمدن‌ها را تشکیل می‌دهد. بعضی نیز علق را اشاره به نطفه نر (اسپرم) می‌دانند که شباهت زیادی به زالو دارد. این موجود ذره‌بینی در آب نطفه شناور است و در رحم به سوی نطفه زن پیش می‌رود و به آن می‌چسبد و از ترکیب آن دو، نطفه کامل انسان به وجود می‌آید. درست است که در آن زمان این گونه مسائل هنوز شناخته نشده بود، ولی قرآن مجید از طریق اعجاز علمی پرده از روی آن برداشته است. از میان این تفسیرهای چهارگانه، تفسیر اول روشن تر به نظر می‌رسد؛ هر چند جمع میان چهار تفسیر نیز بی مانع است (همان، ۲۷/۱۵۶).

۱۲- شکل‌گیری استخوان‌ها در جنین

ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا (مومنون / ۱۴)؛ «سپس آب اندک سیال را به صورت [خون بسته] آویزان آفریدیم؛ و [خون بسته] آویزان را به صورت [چیزی شبیه] گوشت جویده شده آفریدیم؛ و گوشت جویده شده را به صورت استخوان‌هایی آفریدیم و بر استخوان‌ها گوشتی پوشاندیم»

اولین همایش ملی علوم انسانے در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبای

hcwconf.ir

۱۳- رقیق تر بودن هوا در ارتفاعات

﴿مَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ (انعام / ۱۲۵)﴾؛ «و هر کس را که خدا بخواهد راهنمایی اش کند، سینه اش را برای (پذیرش) اسلام می گشاید و هر کس را که بخواهد (به خاطر اعمالش) در گمراهی اش وا نهد، سینه اش را تنگ تنگ می کند، گویا می خواهد در آسمان بالا برود؛ این گونه خدا پلیدی را بر کسانی که ایمان نمی آورند قرار می دهد». امروزه ثابت شده که هوای اطراف کره زمین در نقاط مجاور این کره کاملاً فشرده و برای تنفس انسان آماده است، اما هر قدر به طرف بالا حرکت کنیم، هوا رقیق تر و میزان اکسیژن آن کمتر می شود به حدی که اگر چند کیلومتر از سطح زمین به طرف بالا (بدون ماسک اکسیژن) حرکت کنیم، تنفس کردن برای ما هر لحظه مشکل و مشکل تر می شود و اگر به پیشروی ادامه دهیم، تنگی نفس و کمبود اکسیژن سبب بیهوشی ما می گردد (همان: ۲۱۳/۱۴).

۱۴- بریدگی میان رشته کوهها

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ (نحل / ۱۵)؛ «و در زمین کوههای ثابت و محکمی افکند تا لرزش آن را نسبت به شما بگیرد و نهرها ایجاد کرد و راههایی تا هدایت شوید. از نظر علمی ثابت شده است که کوهها از ریشه به هم پیوسته اند و همچون زرهی کره زمین را در بر گرفته اند و این سبب می شود که از لرزشهای شدید زمین که بر اثر فشار گازهای درونی هر لحظه ممکن است رخ دهد تا حد زیادی جلوگیری شود. از این گذشته وضع خاص کوهها مقاومت پوسته زمین را در مقابل جاذبه ماه (جزر و مد) زیاد می کند و اثر آن را به حداقل می رساند. از سوی سوم از قدرت طوفانهای شدید و حرکت دائمی بادهای بر پوسته زمین می کاهد؛ چرا که اگر کوهها نبودند، سطح هموار زمین دائماً در معرض تندبادهای قرار داشت و آرامشی متصور نبود و از آنجا که کوهها یکی از مخازن اصلی آبها (چه به صورت برف و یخ و چه به صورت آبهای درونی) می باشند بلافاصله بعد از آن، نعمت وجود نهرها را بیان کرده، می گوید: «و برای شما نهرهایی قرار دادیم» "وَأَنْهَارًا" و از آنجا که وجود کوهها ممکن است این توهم را به وجود آورد که بخشهای زمین را از یکدیگر جدا می کند و راهها را می بندد، چنین اضافه می کند: «و برای شما راهها قرار داد تا هدایت شوید» "وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ" (همان: ۱۸۲/۱۱).

اولین همایش ملی علوم انسانی در حکمت معاصر با محوریت علامه طباطبایی

hcwconf.ir

نتیجه گیری

آن چه در وجه اعجاز قرآن کریم پس از بحث و تأمل در آن معلوم می گردد این است که قرآن به تمام معنی معجزه است و معارضه با آن به هیچ وجه در دسترس بشر نیست و هم چون سایر آثار کونی خداوند دارای اتقان صنع و جمال ترکیب است و از تمام وجوه علمی، سیاسی، ادبی، تاریخی، پزشکی، اعجاز است و برای همیشه پایدار است.

منابع:

[۱] محمد علی رضایی کرمانی، ۱۳۸۰. کتاب شناسی اعجاز قرآن، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

[۲] منصور پهلوان، ۱۳۸۲. تحقیق در وجه اعجاز قرآن کریم، نشریه سفینه، ۱، ۱، ۷-۱۵.

[۳] رضا مودب و عبدالزهر جلالی، ۱۳۸۹. تحقیق بر چگونگی اعجاز علمی قرآن، نشریه مهتاج، ۶، ۱۱، ۴۸-۲۵.

[۴] احد داوری و همکاران، ۱۳۹۴. اعجاز علمی قرآن در اندیشه آیت الله جوادی آملی، علوم قرآن و تفسیر معارج، سال اول، ۱.

[۵] محمدمولودی و معصومه خلیلی، ۱۳۹۴. تبیین اعجاز تشریحی قرآن در تفاسیر معاصر (مطالعه موردی تفاسیر المنار و نمونه)، پژوهش های علم و دین، ۱، ۱۱.

[۶] آیت الله سید ابوالقاسم خویی، مترجم سید جعفر حسینی، ۱۳۸۴. ترجمه البیان فی تفسیر القرآن، دار الثقلین.

[۷] عباس یزدانی، ۱۳۷۵. اعجاز عددی و نظم ریاضی قرآن، کیهان اندیشه، ۶۷.

[۸] علامه سید محمد حسین طباطبایی، اعجاز از نظر عقل و قرآن، فاخته.

[۹] محمد هادی معرفت، ۱۳۸۳. علوم قرآنی، چاپ پنجم، تمهید، ۳۱۵.

[۱۰] محمد باقر سعیدی روشن، ۱۳۷۹. علوم قرآن، چاپ دوم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، کتاب برگزیده سال ۷۹ حوزه.

[۱۱] ناصر مکارم شیرازی، ۱۳۷۴. تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه.

اولین همایش ملی علوم انسانے در حکمت معاصر بامحوریت علامه طباطبایے

hcwconf.ir

[۱۲] محمد باقر مجلسی، ۱۴۰۴ ق. بحار الانوار، بیروت: موسسه الوفاء.

[۱۳] مصطفی صادق رافعی و عبدالحسین ابن الدین، ۱۳۶۱. کتاب اعجاز قرآن و بلاغت محمد، بنیاد قرآن.